

КРИМ КРИЗЬ ПРИЗМУ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ПРАГНЕНЬ РОСІЇ: МАНПУЛЯЦІЇ СУСПІЛЬНОЮ СВІДОМІСТЮ

Історія анексії Кримського півострова Росією у 2014 р. вимагає поглибленого дослідження причин і умов, за яких військово-політичним колам Російської Федерації вдалося здійснити кримське вторгнення. На прикладі кримських подій висвітлюється дієвість пропагандистського забезпечення геополітичних інтересів Російської Федерації у XXI ст. Автор аналізує аргументи Росії в питанні виправдання анексії Криму, для вчинення якої деструктивна пропаганда набула першорядного значення та розкриває масштабні фальсифікації трактування історичних фактів російською стороною.

Ключові слова: історія Криму, геополітичні інтереси, імперська свідомість, ідеологічні стереотипи, пропагандистський вплив, «гібридна війна».

Постановка й актуальність проблеми. Українсько-російські відносини мають довгу і суперечливу історію, основним змістом якої є намагання Москви унеможливити становлення незалежної України і розвиток її як повноправного члена європейської співдружності націй. Кремлівське керівництво використовувало різноманітну палітру аргументації своїх дій щодо перебування військ РФ на території Кримського півострова. Створюючи ідеологему війни, росіяни спроектували і розробили низку міфологізованих історичних псевдотеорій, була створена необхідна обстановка для навіювання мешканцям АРК думки про визвольну місію Росії. Протягом латентної фази підготовки до анексії відбувався потужний пропагандистський вплив не тільки на жителів Криму, але й на громадян Російської Федерації (РФ).

Виходячи з актуальності проблеми викриття масштабних фальсифікацій історії півострова російською стороною та необхідності поглибленого дослідження джерел спотворення історичних фактів, *метою автора* було проаналізувати претензії російського уряду щодо приналежності півострова РФ саме під

Туранський Микола Олександрович, ад'юнкт науково-організаційного відділу

Національної академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Туранський М.О., 2018

кутом зору геополітичних інтересів Кремля, особливу увагу приділяючи становленню неоімперських поглядів на кримське питання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За чотири роки анексії Криму вийшли в світ декілька праць, які безпосередньо стосуються нашої тематики. Насамперед варто назвати видання 2017 року, здійснене за підтримки Міністерства інформаційної політики України, «КрымНаш. Історія російського міфу» автора багатьох статей про історію і сьогодення Криму С. Громенка [1]. Статті С. Здіорука і В. Яблонського [2], В. Горбуліна [3], В. Ткача [4] розглядають механізми імперської агресії проти України, зокрема історію проекту «Русский мир», та досліджують спецпропаганду як інформаційний складник у «гібридній війні», яка, на думку академіка В. Горбуліна, є ключовим інструментом російської геостратегії реваншу.

Питання реконструкції імперської ідентичності РФ також розглянуто в матеріалах Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, яка відбулася у квітні 2018 р. у КНУ ім. Т. Шевченка [5].

Наукову новизну роботи становить проведення дослідження пропагандистської діяльності РФ у контексті фальсифікації Москвою історичних фактів в якості інструментарію сучасної російської політики.

Виклад основного матеріалу. В анексії Кримського півострова важливу ідеологічну роль відіграв сучасний російський націоналізм та віками втлумачувана росіянам імперська самосвідомість, основою якою є історичні стереотипи та міфи. Кремлівська верхівка використовує стратегію «ворожого оточення» Росії, яка відстоює інтереси не тільки власних громадян, але й стає щитом на протигагу засиллю американського впливу в країнах колишнього СРСР. Особливий наголос робиться на державоутворюючій місії Росії, ґрунтом для якої є «особлива» євразійська соціокультурна та етнополітична ідентичність громадян РФ.

Оскільки незаперечним є те, що європейська альтернатива неминує руйнуватиме будь-які союзи, нав'язані РФ, а метою Кремля залишається встановлення повного контролю над країнами, що межують з ЄС, та утримання їх у сфері свого

геополітичного впливу, в російському неоімперському дискурсі створення Євразійського союзу проголошено найважливішим пріоритетом російської зовнішньої політики. Кордони євразійського «культурного кола» зовсім не обмежуються штучними межами РФ, а включають у себе практично весь пострадянський простір [6, с. 2]. Відомий російський геополітик О. Дугін вважає, що євразійський союз має кордони, які загалом співпадають з кордонами країн СНД, де інтеграція має бути найбільш тісною [6, с. 3]. На його погляд, існування України в кордонах 1991 р. та як суверенної держави рівнозначне завданню потужного удару по геополітичній безпеці Росії. Ще в 1997 р. Дугін пропонує надати Криму особливий статус із забезпеченням автономії та під прямим стратегічним контролем з Москви.

Проголосивши себе спадкоємницею СРСР, сучасна Росія робить заявку на спадкоємство геополітичної функції на новому витку історії. У 2010 р. німецька газета «Зюддойче цайтунг» публікує статтю, в якій наводить фундаментальний геополітичний концепт В. Путіна «Велика Європа від Лісабона до Владивостока» [6, с. 22]. Загалом з приходом Путіна до влади ідея збирання «руських земель» та війни на пострадянському просторі в ім'я нової імперії трансформується у державну політику РФ. Росії для впевненості на міжнародній арені і збереження ролі у світовій політиці потрібно було представляти не лише себе, а й говорити від імені групи держав, які вирішили створити спільний економічний простір і співпрацювати у сфері безпеки. «Нам потрібна не просто окрема частка України, нам потрібна вся Україна, щоб ми знову возз'єдналися в єдину державу – Союз», - проголошував голова підкомітету Держдуми з проблем інтеграції слов'янських народів [7, с. 59].

Втім, аналізуючи роль РФ на пострадянському просторі, А. Рябов, голова програми «Схід-Схід: партнерство за межами кордонів», попереджає, що проблемою, яку російська влада створює сама, є намагання втягнути колишні радянські країни в інтеграційні проекти, навіть проти їх волі, що найбільш рельєфно простежується на російсько-українських відносинах: «Можна сказати, що взагалі жодна із прикордонних з РФ держав (включаючи більшу частину республік колишнього СРСР) не зацікавлена у відродженні Росії. Тому Росія змушена

розглядати практично всі межуючи з нею держави як потенційних супротивників» [8]. Отже, Кремль вважає, «республіки колишнього СРСР природною сферою національних інтересів Росії, відродження якої як великої держави неможливо без збереження російського впливу (а бажано й домінування) у колишніх радянських республіках» [8]. Це, зокрема, відображено в Указі від 31.08.2005 р. № 1010 «Про визнання окремих положень, що втратили силу, Указу Президента Російської Федерації від 14.09. 1995 р. № 940 «Про затвердження Стратегічного курсу РФ з державами-учасницями Співдружності Незалежних Держав».

Підґрунтям для відновлення імперії у кордонах колишнього СРСР стала фальсифікація історії, що є важливим інструментом сучасної російської політики. У цьому контексті РФ у 2014 р. вкрала у нашої країни тисячолітню історію, що стала для Росії черговим символом її імперського статусу, зауважує С. Громенко [1, с. 195]. Спеціально виробляється інформація, спрямована на руйнування духовних засад українського народу, його історії та культури. Технологія глобального маніпулювання зазвичай базується на систематичному впровадженні у масову свідомість історичних фальсифікацій, які виступають соціально-політичними міфами та сприймаються без критичного осмислення. Міф про «КрымНаш» виник саме в результаті зусиль російського уряду обґрунтувати свої претензії на півострів, де виступає фальсифікація історії, з перекручуванням та однобічним висвітленням історичних подій. Наслідком цих зусиль стало поширення ідеї «русского мира» серед населення Криму.

Для підкреслення нібито легітимності дій РФ в Україні російська влада з метою реалізації геополітичної стратегії Путіна повинна була створити таку аргументацію, котра б стимулювала громадську думку у вигідному для Кремля напрямку. Російським вченим пропонується обґрунтувати незаперечну приналежність Криму і міста Севастополя саме до російських теренів. Масштабна фальсифікація сучасної історії півострова почалася задовго до анексії 2014 р., а саме після депортації кримських татар [1, с. 8].

На півострові співіснували різні народи і різні культури, втім протягом принаймні останнього тисячоліття його історія завжди була тісно пов'язана з Україною. Внутрішня нестабільність,

збройні суперечки за ханський трон між представниками правлячої династії Гіреїв дозволили імператриці Катерині II, скористатись зреченням Шагін Гірея, у 1783 р. приєднати Крим як малолюдну провінцію і розпочати його інтеграцію в Російську імперію. Більшість мусульманського населення залишило півострів, переселившись до Туреччини. Станом на 1783 р. татар у Криму залишалося 60 тис. [9, с. 65], хоча раніше вони становили 92% населення. Політика зміни етнодемографічних акцентів реалізовувалася шляхом форсованого заселення і колонізації півострова немусульманами, основу яких склали українці та росіяни.

Однак найбільш чисельним етносом Криму росіяни стали тільки з початком ХХ ст. (понад 41% усього населення). Стрімке збільшення російської громади було пов'язано з революційними подіями, а в 1921 р., після захоплення півострова більшовиками, він входить до складу РРФСР як Кримська АРСР.

У 1944 р. внаслідок сталінського наказу з етнічного організму Криму були вилучені етноси, що фактично становили його автохтонне населення, а також нащадки іноземних колоністів - кримські татари, греки, вірмени, болгары та ін. Втрати населення у війні і депортації перетворили півострів на переважно російську за складом населення територію. Таким чином зникають формальні підстави для територіальної автономії Криму, і в червні 1945 р. Кримська АРСР була перетворена на область у складі РРФСР [9, с. 68]. Однак, навіть як область РРФСР, Крим залишався щільно пов'язаним з економікою УРСР, кримська й українська економіки дедалі більше інтегрувалися. Як економічні причини, так і нездатність російських керівників відродити господарську систему півострова стали підставою передачі Кримської області у квітні 1954 р. до складу УРСР.

Підкреслення історичної приналежності Криму до Росії та свідоме навіювання думки про те, що російські провладні кола просто виправляють помилки, допущені попередниками, широко використовуються сучасними маніпулянтами в історичному міфі про хрущовський «подарунок» Україні Криму [10, с. 551].

Ще одним чинником, який спонукав Росію вимагати відторгнення півострова від України, був Чорноморський флот (ЧФ). Антинатовські настрої в Росії не тільки мають глибоке

«історичне коріння», вони й сьогодні проявляються за будь-яким приводом. Таке глибоке антизахідне налаштування суспільства виникло не само по собі, а постійно й наполегливо насаджується російськими ЗМІ за повної підтримки владних структур, вважає директор Інституту стратегічних оцінок РФ С. Ознобищев [11]. У випадку західної інтеграції України НАТО наблизиться до багатого енергоресурсами Каспійського району, тоді як Росія на Чорному морі буде заперта на вузькій береговій лінії від Новоросійська до Сочі і фактично втратить Чорноморський флот і механізми впливу на близькосхідну та європейську політику [12].

А. Чехоев, заступник голови Комітету Держдуми у справах співдружності незалежних держав і зв'язках із співвітчизниками, висловився щодо цієї проблеми наступним чином: «Питання, що скільки б ми його не заганяли углиб, все одно рано чи пізно постане. Мається на увазі Крим і Севастополь. Хто буде там забезпечувати порядок – Росія, Україна чи НАТО?» [7, с. 59]. Чорноморський флот та статус міста Севастополь стають найгострішою проблемою у відносинах України і РФ. Протягом 90-х років відбуваються складні переговори з цього питання (Дагомис, червень 1992 р.; Ялта, серпень 1992 р.; Москва, червень 1993 р.; Масандра, вересень 1993 р.; Сочі, 1995 р. і т.д.). Угоди про статус і перебування ЧФ були підписані лише у травні 1997 р. і набули чинності в липні 1999 р. За словами адмірала В. Комоедова, без ЧФ Росія на Півдні – ніщо, а Севастополь повинен залишатися головною базою ЧФ на всі часи, оскільки переводити кораблі з Севастополя у Новоросійськ неможливо. Отримавши можливість залишити ЧФ на Севастопольському рейді, Москва одержує військову перевагу в Чорноморському регіоні [13]. Для підкріплення своїх позицій РФ широко використовує міф про «російський Севастополь» (Постанова ВР РФ № 5359 «Про статус міста Севастополя» від 9 липня 1993 р.). У 1996 р. Держдума РФ знову намагається довести «російськість» міста: «односторонні акти України щодо проголошення міста-героя Севастополя під юрисдикцією України є неправомірними...» (Проект Постанови Держдуми «О статусе города-героя Севастополя – главной базы Российского Черноморского флота»).

З анексією Криму Росія отримує можливість розміщення на території півострова військових підрозділів, здатних забезпечувати

Росії військову присутність не лише у чорноморському регіоні, а й з проекцією на Близький Схід. Крим відіграє важливе військово-стратегічне значення. Не випадково в законопроекті «Про сили спеціальних операцій Міністерства оборони», розширюються повноваження президента, він може особистим рішенням спрямовувати загони спецпризначення на території інших країн [14].

Як вважає російська військово-політична верхівка, саме воєнна міць гарантує Росії національну безпеку і статус великої держави. Відповідні положення були закріплені у російських стратегічних документах - Стратегії національної безпеки РФ, Концепції зовнішньої політики РФ, Воєнній доктрині РФ, а також Концепції довгострокового соціально-економічного розвитку РФ. Реалізація цих програм неможлива без опори на сучасні, мобільні, добре оснащені ЗС і потужний військово-промисловий комплекс, які є одним з наріжних каменів фундаменту світової величі Росії, - відзначає М. Гарєєв, президент Академії воєнних наук РФ. Цілями російського військового будівництва є військово-політичний тиск на політику колишніх радянських республік і застосування щодо них військової сили, якщо цього вимагатимуть інтереси Росії [15]. Отже, якщо стратегією В. Путіна на початку 2000-х років була незалежність зовнішньої політики РФ від західного світу і протидія йому в спробах змінити розклад світових сил, то вже через 10 років президент РФ проголошує про виключні російські зони впливу на теренах колишнього СРСР.

Масове повернення татар до Криму, що розпочалося наприкінці 80-х років, трактується як процес, спрямований на створення на півдні України мусульманського анклаву і реальної перспективи виникнення на території півострова кримсько-татарської національної держави. Абсолютне переважання в інформаційному просторі Росії твердження про її виключні «історичні права» на Крим формує нову агресивну наративну практику, спрямовану на вилучення кримськотатарської складової з новітньої історії Криму. ЗМІ формулюють базові визначення, підказують тлумачення тієї чи іншої події; вони стають надпотужним інструментом формування суспільної думки. Маніпуляції суспільною свідомістю відіграють свою

роль - українці сприймаються росіянами як ворожа нація. У січні 2016 р., згідно соціологічним опитуванням, 64% росіян підтримують агресію проти України.

Висновки. Анексія Криму в березні 2014 р. яскраво свідчить про геополітичні апетити Росії у світовій політиці, коли українсько-російська війна реально перетворюється на «цивілізаційну війну». У світлі кремлівських амбіцій Кримський півострів трактується як історична зона російських інтересів, а російська влада всіляко сприяє підведенню псевдонаукового підґрунтя під свої експансіоністські плани.

Оскільки основним потенціалом держави виступає народ, то з використанням маніпулятивних технологій люди стають потужною зброєю в руках зацікавлених сил. Тривалий час Москва із застосуванням усього арсеналу підіривних засобів підживлювала антиукраїнські та проросійські настрої серед населення Автономної Республіки Крим. Фальсифікація історії Криму стала важливим інструментом російської політики. Намагаючись довести, що кримські землі завжди належали Росії і населяли їх в переважній більшості саме етнічні росіяни, створюється чимало історичних міфів про неправомірність входження Кримської області до складу УРСР, про кримських татар-зрадників, про «ісламістську загрозу» сучасному Криму тощо.

Таким чином, можна виокремити декілька складових у геополітичній картині, яку намалювала собі російська влада і яка була малоздійсненою без інкорпорації півострова. Приналежність Криму Росії підтвердила б статус РФ як одного з полюсів сили в сучасній системі міжнародних відносин. Водночас Росія унеможливила б подальшу експансію НАТО на схід, а Україна втратила свої стратегічні позиції на Азові. Кримська анексія дозволила переключити увагу російської громадськості із внутрішніх економічних проблем на примарні зовнішні досягнення.

Суперечливі моменти історичних подій і процесів сьогодні активно використовуються в ході «гібридної війни». Тільки з початком анексії в Україні починають вироблятися захисні механізми протидії деструктивним інформаційним впливам противника. Отже, нині потрібно накопичувати та аналізувати досвід пропагандистської діяльності, зокрема із залученням

історичних фактів. Подальші історичні розвідки слід вести в напрямку розвінчання фальсифікованої історії Криму, хибних концепцій про «спільну історію», знешкодження радянських стереотипів історичного мислення.

1. *Громенко С.В.* #КрымНаш. Історія російського міфу / С.В. Громенко. – К., 2017. – 208 с.

2. *Здіорук С.* Проект «русского мира» як механізм імперської агресії Росії проти України / С. Здіорук, В. Яблонський // Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. – Вип. 6(74). – С. 258 – 268.

3. *Горбулін В.П.* «Гібридна війна» як ключовий інструмент російської геостратегії реваншу / В.П. Горбулін // Стратегічні пріоритети. – 2014. - № 4 (33). – С. 5 – 12.

4. *Ткач В.Ф.* Спецпропаганда як інформаційний складник гібридної війни Росії проти України / В.Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. – 2016. - № 1 (38). – С. 99 – 109.

5. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів «Молодіжна військова наука у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка» / За заг. ред. І.В. Толока. – К.: ВКНУ, 2018. – 366 с.

6. *Дугин А.Г.* Евразийский реванш России / А.Г. Дугин. – М.: Алгоритм, 2014. – 115 с.

7. *Голибард Є.* Злочинна рука Росії в Україні. Фрагмент сучасного літопису (1994 – початок 2015 рр.). Факти. Особи. Коментарі / Є. Голибард. – К.: Український пріоритет, 2015. – 416 с.

8. *Рябов А.* Лидер интеграции или партнер поневоле. Роль РФ на постсоветском пространстве / А. Рябов // Военно-промышленный курьер. – 2012. – 27 июня. – № 25 (442). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vpk-news.ru/print/articles/8995>

9. Історія Криму в запитаннях та відповідях / Відп. ред. В.А. Смолій. – К.: Інститут історії України; Наукова думка, 2015. – 526 с.

10. *Цыкунов Г.А.* Историко-правовые основы вхождения Крыма в состав Российской Федерации / Г.А. Цыкунов // Известия Иркутской государственной экономической академии. – 2015. – Т. 25. - № 3. – С. 550-555.

11. *Ознобищев С.* Как России наладить отношения с организацией Североатлантического договора / С. Ознобищев. – Военно-промышленный курьер. – 2012. – 9 мая. - № 18 (435). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vpk-news.ru/print/articles/8862>

12. *Кузнецов А.* В стороне оставаться нельзя // Военно-промышленный курьер. – 2009. – 4 ноября. - № 43 (309).

13. *Маначинский А.* Геополитический выбор Украины / А. Маначинский. – Военно-промышленный курьер. – 2010. – 26 мая. - № 20 (336). - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/6382>

14. Президенту добавляют полномочий // Военно-промышленный курьер. – 2013. – 3 апреля. – № 13 (481). - [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.vpk-news.ru/print/articles/15228>

15. *Гареев М.* На пороге эпохи потрясений / М. Гареев президент Академии военных наук, 2013. – 23 января. – № 3(471). - <http://www.vpk-news.ru/print/articles/14094>

Надійшла до редакції 05.09.2018 р.

Turanskyi N.

CRIMEAN CREATION OF THE PRIZE OF GEOPOLITICAL POTENTIAL OF RUSSIA: MANIPULATION BY SOCIAL CONSCIOUSNESS

The history of the annexation of the Crimean Peninsula by Russia in 2014 requires an in-depth study of the causes and conditions under which the military-political circles of the Russian Federation managed to commit the Crimean invasion. An example of the Crimean events highlights the effectiveness of the propaganda support of the geopolitical interests of the Russian Federation in the 21st century. The author analyzes the arguments of Russia in the justification of the annexation of the Crimea, for which the destructive propaganda has become paramount, and reveals large-scale falsifications of the interpretation of historical facts by the Russian side.

Keywords: the history of Crimea, geopolitical interests, imperial consciousness, ideological stereotypes, propaganda influence, hybrid warfare.